

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLIKLARIDAN O'RIN OLGAN SONLI VA O'ZGARUVCHILI IFODALARGA DOIR MISOL VA MASALALARNI YECHISH USULLARI

Nurillayev Samad Safarovich

O'zbekiton- Finlandiya pedagogika instituti assistenti.

Yusupov Asadbek Odil o'g'li

O'zbekiton- Finlandiya pedagogika instituti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf matematika darslaridan o'rin olgan sonli va o'zgaruvchili ifodalarga doir misol va masalalarni yechish usullari haqida ma'lumot bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich matematika kursi, sonli ifodalarga, o'zgaruvchili ifodalarga, komponent,

Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarni sonli va o'zgaruvchili ifodalarga doir misol va masalalar yechishga o'rgatish, Boshlang'ich matematika kursining asosini tashkil etadi. Har bir darsda sonli ifodalarga ustida ishlash jarayonida o'quvchilar arifmetik amallarning komponentlari bilan tanishib uning qoidalari asosida misol va masalalarni yechadilar. O'zgaruvchili ifoda tushunchasi bilan tanishtirish o'quvchilar o'zgaruvchili ifodalarga doir har xil jadvallar, misol va masalalarni yechishning turli usullari bilan tanishadilar.

Masalalar yechish orqali o'quvchilarda ushbu malakalar tarkib topishi kerak.

1. Masalani tinglashni o'rganish va mustaqil o'qiy olish.

2. Masalani dastlabki analiz qilish.

3. Masalani qisqa yozish malakasini shakllantirish.

4. Sodda va murakkab masalalarni yechishda amal tanlashni asoslab berish.

5. Yechimni bajarish, uni o'qituvchi talabiga mos qilib rasmiylashtirish va masala savoliga javob berish malakasi.

6. Masala yechimini tekshira olish malakasini shakllantirish.

7. o'ziga «qiziqarli» savollar berishi va ularga javob berish malakasini shakllantirish.

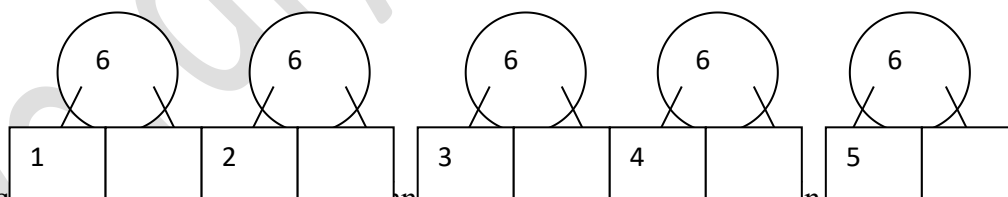
Ushbu qoidalarga rioya qilinsa, o'quvchilarda misol, masala va topshiriqlarni bajarish ancha oson kechadi.

Maqolaning bu qismida 1-4 sinf matematika darsliklaridan o'rin olgan sonli ifodalarga, o'zgaruvchili ifodalarga doir misol va masalalarni yechish usullaridan namunalar ko'rsatib o'tamiz.

Topshiriq №1

Olti sonni hosil qilishning barcha yo'llarini ko'rsating.

Buni uchun quyidagi chizmalardan foydalanamiz.

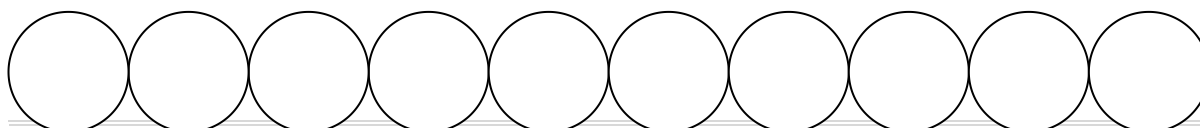
O'quvchilar olti sonni hosil qilishning barcha xususiy yo'llarini o'zlarida tashkil etadilar.

Topshiriq №2

Birdan o'ngacha bo'lgan sonlarga qo'shish va ayirish mavzusida ham o'quvchilar sonli ifodalarga sonlarni qo'shish va ayiriga doir har xil topshiriqlarni bajarishni o'rganadilar. Masalan: 9 ga sonni qo'shish va ayirishni quyidagi misolda ko'rsatish mumkin.

$$9 + 1 = \square \square$$

$$1 + 9 = \square \square$$

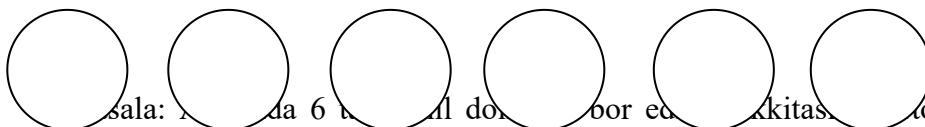

Bu kabi sonli ifodalarga doir topshiriq va misollarni ko'plab ko'rsatish mumkin. bu topshiriqlar orqali birinchi sinf o'quvchilarini sonli ifodalarga tuzish (qo'shish va ayirish)ga doir misollar bilan tanishtiramiz.

Topshiriq №3

Sonli ifodalarga doir 1 sinf matematika darsligidan masalalar berilgan. O'quvchilar ularni rasmga qarab masala tuzish va sonli ifoda orqali ifodalashga qaratilgan.

Rasmga qarab masala matnini tuz va uni yech.

Masala: Bir taqsimchada 6 ta olma bor edi. Undan 2 ta olma olingandan keyin taqsimchada nechta doira qolgan? Bu kabi topshiriqlarni o'quvchilar dastlab masala matnini tuzishadi va uni yechish uchun sonli ifoda tuzib yechiladi.

Topshiriq №4

Sonli ifoda tuzib ishlashga doir shu sinf darsligidan masalani qisqa yozuvi bo'yicha uni matnini tuzib yechish talab etiladi.

Qisqa yozuvi:

Bor edi - ? ta

Olindi - 2 ta

Qoldi - 4 ta

Bu masalani matnini tuzish talab etiladi:

Masala: bir taqsimchada bir nechta olma bor edi. Undan 2 ta olma olingandan keyin taqsimchada 4 ta olma qoldi.

Taqsimchada nechta olma bo'lgan? Bu masala ayirish amaliga doir bo'lib unda noma'lum kamayuvchini topish talab etiladi.

$$\square - 2 = 4$$

Bunda o'quvchilarga kamayuvchi o'rniga qanday son qo'yib undan 2 sonini ayirsak 4 qoladi. Bu son 6 dir.

Topshiriq №5

Quyidagi misollarni yeching.

$$50 + 14 = \square \square$$

$$40 + 26 = \square \square$$

$$50 + 10 + 4$$

$$40 + 20 + 6$$

Sonli ifodalarni qo'shish usullari namuna sifatida ko'rinishi.

Topshiriq №6

Quyidagi misollarni yeching.

$$47 - 2 = \square \square$$

$$47 - 20 = \square \square$$

$$40 + (7-2) = 40 + 5 = 45$$

$$(40-20) + 7 = 20 + 7 = 27$$

Ayirish amalini namunali bajarish yuqoridagi misol tariqasida ko'rsatish mumkin.

Topshiriq №7

Qo'shish va ayirish amaliga doir quyidagi topshiriqni o'quvchilardan bajarish talab etiladi.

a) topshiriq bo'yicha 10 soniga qo'shish, b) topshiriq bo'yicha 70 sonidan sonlarni ayirish. Shu kabi misol, topshiriq va masalalarni darsliklarda berilgan.

Topshiriq №8

Tekshiring:

a)

a	13+a	58 - a
5	18	53
40	53	18
0	13	58

52	65	6
b)		
a	$a + 42$	$78 - a$
3		
50		
20		
25		

a - variantda $13 + a$ va $58 - a$ o'zgaruvchili ifodalarga a ning qiymatlarini ko'rib hisoblangan jadvalni to'g'riligini o'quvchilar tekshirib ko'radilar.

b - variant $a + 42$ va $78 - a$ o'zgaruvchili ifodalarda $a = 3$, $a = 50$, $a = 20$ va $a = 25$ qiymatlar qo'yilib ifodalarning qiymatlarini topish talab etiladi. O'quvchilardan bu topshiriqni mustaqil bajarishlari talab etiladi.

Topshiriq №9

Jadvalni to'ldiring.

a	46	164	336		36	
b	118			238		28
a + b		274	478	587	554	165

O'quvchilar ushbu jadvalni to'ldirish uchun ular $a + b = c$ formulani va uning xususiy hollari $a = c - b$ va $b = c - a$ ni bilish talab etiladi. Shu yo'l orqali jadval to'ldiriladi va amallar komponentlari topiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak boshlang'ich sinf matematika darslaridan o'rin olgan sonli va o'zgaruvchili ifodalarga doir misol va masalalarni yechish bu bolalarning misol va masalalarni yechishda ko'nikma va malakalari shakllantiradi .

Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarni bu yuqoridagi kabi sonli va o'zgaruvchili ifodalarga doir misol va masalalar yechishni o'rgatish, Boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan turli usullardan foydalanishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. E. Jumayev . Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. T, O'qituvchi. 2003-y.
2. Q. N. Tursunov va boshqalar . Boshlang'ich sinflarga matematika o'qitish metodikasi.(ma'ruzalar matni , amaliy mashg'ulotlar uchun ishlanmalar) Sam. Du .2008-y.
3. Q. N Tursunov va boshqalar Boshlang'ich sinf matematika darslarida tarbiyaviy vazifalarni xal qilish. Ziyokor .N 10. 2010-y.
4. Boshlang'ich ta'limning matematika darslari. T. O'qituvchi .2008-y.
5. O. T. G'offurova . Interfaol metodlar ta'lim standartlari. B/t. 2008.N.6.